

Miten minusta tuli demokraatti

Ei kai kukaan ole demokraatti syntyessään. Tuskin on myös erillistä demokraatti-geeniä, joka päättää suhtautumisemme tiettyyn yhteiskuntajärjestelmään. Ympäristö, perhe, koulu ja aikaiset elämän kokemukset antavat meille vaikutteet, mallit ja käyttäytymistavat.

Otan pari askelta taaksepäin omassa henkilöhistoriassani, yrittäessäni ymmärtää miten demokratianäkemykseni on muokkautunut. Kasvoin sotienjälkeisessä Suomessa, jossa oli puuteita. Nuoruusvuodet vietin pikkukaupungissa, turvassa ulkomaailmasta. Meille tuli paikallislehti, välillä valtakunnallinenkin lehti. Radio oli tärkeä kanava ulkomaailmaan. Nämä katkaisivat eristäytymisen yhteiskuntaan, jossa muuten vallitsi käytyjen sotien trauma (niistä ei tietenkään puhuttu ääneen). Radiolla en tarkoita yksinomaan virallista Yleisradiota, vaan lyhytaaltolähetyksiä, jotka toivat dramaattiset maailmantapahtumat DX-harrastajan ulottuviin.

Ensimmäiset vaikutteet tarjosi Korean sota, jota oli helppo pitää hyvän ja pahan taisteluna kommunismidiktatuurien ja länsimaisten demokratioiden välillä, yksityiskohtia myöten. Sitten seurasi Unkarin ja Suezin kriisit, jotka jättivät syvän vaikutuksen keskikouluikäiselle pojalle. Korva painettuna radiovastaanottimeen kuuntelin Imre Nagyn hätäistä avunpyyntöä länneltä, joka osoittautui turhaksi.

Epäily demokratian voimaan ja demokratioiden päättävyyteen kasvoi ja lukion aikana kasvoi myös halu ymmärtää maailman politiikkaa ja yhteiskuntajärjestelmien välisiä jännitteitä. Valittujen Palojen maalaaman mustavalkoinen kuva ei enää riittänyt tiennäyttäjäksi. Maailma oli paljon monimutkaisempi.

Tarvitsin muita auktoriteetteja. Koulun eräistä humaaneista ja liberaaleista opettajista tuli minulle ohjaajia ja esikuvia. Kirjojavalikoiman laajennuttua ja totuuden metsästyksen ruotsinkielisten koulujen väliseen ajankohtaistietokilpailuun selkeyttivät oman tieni valintaa. Yhteiskuntatieto ja journalismi tarkensivat omaa maailmankuvaani ja lisäsivät tietotasoni.

Kouluvuosien kiinnostus afrikkalaisen vapautusliikkeen pyrkimyksiin irtaantua 1950-luvun kolonialismista oli tärkeä portti demokraattisten ihanteiden parempaan ymmärtämiseen ja historiallisten ja poliittisten esteiden hahmottamiseen. Kun siirtomaavallat, vastoin tahtoaan, luopuivat ylivallosta, paljastui kaksinaismoraali: Vain valitut ovat kypsiä hallitsemaan itseään.

Mieleeni on erityisesti jäänyt tunnetun journalistin Knud Möllerin parodinen kolumni, jossa hän arvioi uusia "afrikkalaisia" maita tähän tapaan: "Tuskin maa oli julistautunut itsenäiseksi, ennen kuin syttyi verinen sisällissota, ja voittajat marssivat pääkaupunkiin kenraalin johtamana valkoisella hevosella ratsastaen."

Kaikille ei tietenkään ole suotu mahdollisuutta nuorena iässä imeä opettavia tarinoita demokratian sisällöistä ja ehdoista. Uskon kuitenkin, että aika moni suomalainen, nuori ja vanhempi, joskus on kokenut tapahtumia, jotka salamavalon lailla ovat kuvailleet demokraattisen päätöksentekoprosessin luonnetta. Itselleni, viistoista täyttäneenä, oli vuoden 1956 presidentinvaalit tällainen tapahtuma. Äärimmäisen tasainen ja jännittävä ratkaisu – Kekkonen yhden äänen voitto – antoi ajattelemisen aihetta koko elämälle. Jokainen ääni on arvokas. Yksi ääni voi olla ratkaiseva.

Tämä kokemus on ristiriidassa niiden satojen tuhansien suomalaisten ajatusmaailman kanssa, jotka jättävät äänestämättä vaaleissa. Heidän perustelunsa on, ettei heidän äänillä ole merkitystä, koska heillä ei ole vaikutusmahdollisuuksia. Olen varma, että tämä suhtautuminen ei johdu henkilökohtaisesta pettymyksestä vaalitulokseen, pikemminkin on kyse välinpitämättömästä suhteutumisesta ympärillä olevaan yhteiskuntaan. Olisi mielenkiintoista tietää, missä määrin tämä korreloi muuhunkin etäännyttämiseen yhteiskunnasta. Todennäköisesti aika lailla.

Ei ole vaikea myöntää, että demokratia järjestelmänä kärsii monista puutteista ja kohtaa tästä syystä uskottavuusongelmia. Tämän on totta, niin kotimassa kuin globaalistikin.

Demokraattista hallitusuudistusta uhkaa tänä päivänä kasvava joukko autoritaarisia johtajia. He puolustavat vallankäyttöään vedoten siihen, että demokratia luo epätasapainoa ja on tehoton edistämään taloudellista kasvua. Useimmissa tapauksissa argumentit pyrkivät salaamaan varsinaisen tavoitteen: henkilökohtaisen vallan tavoittelun.

Myös demokratian kannattajan tulee voida hyväksyä, etteivät demokraattiset vaalit eikä parlamentaarinen järjestelmä sovi automaattisesti kaikille maille. Syy siihen saattaa olla historiassa, uskonnossa tai yhteiskuntajärjestelmässä. Mutta ei ole olemassa hyviä syitä olla pyrkimättä demokratiaan. Jos ei ole paikallista demokratiaa, se on ensin luotava. Valtioissa, joissa on holtiton korruptio, se tulee kitkeä, jos oikeussuoja on heikko, sitä on ensin parannettava. Eikä demokratia kasva maassa, joka on aseellisten selkkausten runtelema ja valtaosa kansasta näkee nälkää. On vääränlaista idealismia vaatia demokraattisia hallintomuotoja kaikkiin maihin, jos pelkästään on tahtoa. Demokratia edellyttää tietyn asteisia järjestettyjä yhteiskuntaoloja ja vähintään luottamusta ja uskoa kansalaisten välillä.

Voidaanko edes väittää, että taloudellinen kasvu on todennäköisempää autoritäärisissä hallinnoissa? Vetoamalla Kiinaan tai eräisiin muihin aasialaisiin tiikereihin esimerkkeinä ei riitä. Kiinan kaoottinen 150 -vuotinen historia on houkutelut keskitettyä johtamista (joka vain osittain toimii). Mutta jotta kapitalistinen talous toimisi ja voisi hyvin, vaaditaan myös oikeusvaltion kunnioittamista. Mielivaltaisuudesta ja korruptiosta voi tulla kasvun esteistä. Intia taas voi uudistuksillaan näyttää, että demokratia ei ole kukoistavan talouden este maailman melkein väkirikkaimmassa maassa.

Pieni hyppy takaisin Afrikkaan. Maanosan vaikeudet sanotaan usein johtuvan osittain kypsymättömyydestä, osittain kolonialismin laiminlyönneistä. Totta onkin, että heimoperinteet ja kolonialismin ajan epäjohtonmukaiset rajat ovat luoneet huonon lähtötilanteen. Kolonialismin ajan jälkeen on käynnistetty monia kehitysteorioita. Mikään niistä ei näyttä ole van ihmeentekijä. Oma päätelmäni on, että tarvitaan kolme perusedellytystä demokraattisen ja kestäväen kehityksen saavuttamiseksi. Laajamittainen korruptio olisi kitkettävä, oikeusvaltiolle on annettava prioriteetti ja konfliktit vähennettävä antamalla afrikkalaisille apua itseapuun.

Kirjoitetaan yhtä ja toista vallitsevasta demokratiakriisistä. Onko oma demokratiamme ja muiden länsimaiden demokratiat todella vaarassa ja mitä niitä uhkaa?

Näen kolmesta merkkiä sairaudesta ja ehkä myös joitakin parannuskeinoja. Oireita en tässä luettele vähemmän vakavasta vakavampaan.

1. Kuilu valitsijoiden ja valituksi tulleiden välillä näyttää kasvavan, huolimatta eri sähköisistä järjestelmistä. Luopumalla ylisuurista vaalipiireistä yhteydet paranevat, kun valituksi tulleilla on helpompi pitää henkilökohtaista yhteyttä vaalikentälle.
2. Vaaliväsymys iskee, kun järjestetään liian monet vaalit. Yhdistä vaalipäivät.
3. Säilytä henkilövaalit, älkää siirrykö listavaaleihin, jotka antavat puolueille ylisuuren vaikutuksen. Sitä vastoin puolueet voivat mainita keitä ehdokkaita ne suosivat, jos ne ottavat sen riskin.
4. Rajoita vaalirahoitusta, jotta vältetään se, että raha ratkaisee.
5. Järjestä lisää jäsenäänestyksiä ja tarvittaessa neuvoa antavia äänestyksiä siihen soveltuviissa aisakysymyksissä.
6. Vältä sitovia ja neuvoa-antavia kansaäänestyksiä, jotka murentavat edistyksellistä demokratiaa.
7. Puolueiden pitäisi arvioida toimintamuotojaan uudelleen, vaalikoneista laajempiin sosiaalisiin kosketuspitöihin, sekä aloitteiden valmisteluissa että ehdokasmobilisoinnissa.

8. Poliitikkojen tulee luopua huomioita herättävistä poliittisista nimityksistä ja selvästi määritellä niitä virkoja, joihin nimitetään yksinomaan pätevyyden perusteella, ilman puoluekiintiöitä.
9. Poliittisten elimien pitäisi kiinnittää varovaisuutta ylioptimististen talousarvioiden esittämisessä, varsinkin kun alituiset ylitykset vähentävät politiikan uskottavuutta.
10. Poliitikkojen pitäisi käyttää enemmän energiaa vakuuttaakseen äänestäjiään uudistustarpeesta, myös epäsuosituista hankkeista, ja käyttää vähemmän aikaa gallup tulosten orjalliseen seurantaan.
11. Yhteiskunta voisi rahoittaa puolueettoman elimen arviomaan poliittisten peliavausten kustannuksia ja arviomaan populististen väittämien totuuksia (malli Yhdysvalloista).
12. Yhdistysdemokratia ja kansalaisyhteiskunnan pelisäännöt tulisi esitellä kaikilla koulutusasteilla. Päätöksentekoharjoitukset, äänestykset ja kompromissit voivat ehkäistä politiikan halveksuntaa.
13. Viimeisenä mutta ei vähäisempänä. Kansallisen politiikan fokus tulisi olla tulokuilujen pienentämisessä ja robotisoinnin jälkeisessä uudessa työelämässä. Poliittinen väittely, jota leimaa vakuutukset alituisesta elintason kasvusta heikentää päätöksentekijöiden uskottavuutta ja demokratian legitimitettä.

Tällä viime mainitulla kohdalla on merkitystä niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. Demokraattisissa yhteiskunnissa pitää olla seinään kirjoitettu: Ellei demokratia kykene tarjoamaan kansalaisilleen turvallisuutta ja tulevaisuudenuskoa, se on todellisessa vaarassa.

Puoli vuotta sitten kirjoitin: ”Epävarmuus tulevaisuudesta on käsin kosketeltavaa, se esiintyy sekä kansallisvaltioissa että maailmannäyttämöllä. Jälkitekollistumisen synnyttämä työttömyys, terrorismi, muuttovirrat ja ympäristöuhat ravistavat. Samanaikaisesti globaalit valtasuhteet muokataan uudelleen uusilla konflikteilla ja luottamuksen vähenemisellä instituutioihin kuten YK, NATO ja EU.”

Jatkoin: ”Jos demokratia kestää tulevat koitokset, eivätkä äänestäjät lankea epädemokraattisiin houkutuksiin, yhteiskuntapolitiikan fokus tulee olla sosiaalisen koheesion vahvistamisessa. Kansalaisten epävarmuus lisääntyy, jos kollektiiviset, toisiinsa liittyvät elementit heikkenevät – —. [Intellektuellien] pitäisi täyttää ja rakentaa silta demokratian päätekijöiden, valtaapitävien ja kansalaisten välillä. Massademokratialla on heikkoutensa: keskinkertaiset poliitikot ja heidän kykenemättömyytensä innostaa, usko vääriin auktoriteetteihin, mutta näiden kanssa meidän on eletävä.”

Epäilen, että suomalaisella poliittisella eliitillä on vielä pitkä matka itsetutkiskeluun. Pienessä maassa tuntee olevansa itse helposti turvassa ulkopuolisilta tuulenpuuskilta. Mutta ongelmat ovat jo täällä: laskeva vaaliosanotto ja lisääntyvä skeptisyys sellaisten poliittisten ohjausten edessä, joka perussuomalaisten solujakautuminen tarjosi kesäkuussa 2017. Ehkä äänestäjiä vielä pakotetaan maakuntavaaleilla, joiden tulos ainakin neljännesosalle kansasta on jättimaakunta, jonka puolueedustajat istuvat kahdella pallilla ja kumileimasimilla tekevät päätöksiä, jotka syventävät etäisyyttä äänestäjiin.

Yhtäkkiä useat puolueet ovat ilmoittautuneet Macron-ilmion seuraajiksi. Unohdetaan kuitenkin, että ilmiö rakentuu sille, että hänen uusi luomuksensa pyyhki vanhat puoluerakenteet kartalta melkein kokonaan, tavalla, jota harva meillä edes uskaltaisi ajatella. Vihreä veteraanipoliitikko Osmo Soininvaara on toki keväällä 2017 leikkinyt ajatuksella puoluekentän uusryhmittymisellä. Hän spekuloi selvemmällä ideologisella jaolla oikeiston, liberaalien ja vasemmiston välillä.

Tunnusomaista uudistuspuolueelle olisi urbaani, sosiaaliliberaalinen puolue, johon kuuluisivat nykyiset vihreät, pääosa RKP:tä, kokoomuksen liberaali kolmasosa sekä joukko ”harhaan kulkeneita sosiaalidemokraatteja”, hänen ilmaisuaan lainatakseni. Tässä ajattelutavassa on totuuden siemen. Se paljastaa selkeiden ideologisten vaihtoehtojen puutetta suomalaisessa politiikassa. Tyydyttääkö perinteinen puoluerakenne pitkän päälle nuorisoa? Kokoomus kolmine eri ryhmittymineen,

alueelliseksi kutsuttu keskusta ja sosiaalidemokraattinen puolue, joka vaappuu ammattiyhdistysliikkeen johdon ja ideologisen uudistuksen välillä, tuskin puhuttavat uutta sukupolvea. Konservatiiviset tahot ovat edustettuina vähintään viidessä puolueessa: kokoomuksessa, kristillisdemokraateissa, perussuomalaisissa, Soinin Sinisessä tulevaisuudessa ja keskustapuolueessa.

Tällaista poliittisen ryhmittymien muutosta saamme tuskin nähdä lähivuosina. Tarvitaan pienempi vallankumous horjuttamaan perinteisten puolueiden käsitystä olemassaolonsa perusteista. Viime vuosien muutokset ovat olleet asteittaisia ja yllättäviä: vihreiden kehitys keskisuureksi puolueeksi, perussuomalaisten yllättävä läpimurto sekä eri pettymysten ja yhteiskuntakehityksen muutoksen pelko. Uusia yllätyksiä voi odottaa nurkan takana, elleivät poliitikot nykyistä paremmin osaa lukea yhteiskunnan kuumemittaria.

”Valintaa ei tehdä brutaalien kapitalistisen markkinatalouden ja perinteisen sosiaaliliberaalisen hyvinvointivaltion välillä, vaan sellaisen politiikan välillä, joka vahvistaa sosiaalista yhteenkuuluvuutta, yhtenäistä yhteiskuntanäkemyksiä sekä sellaisen yhteiskunnan välillä, joka vaurioituu, kun pelko tulevaisuudesta läpäisee sitä.”

Pär Stenbäck

Ministeri. Valtiotieteiden maisteri, HY. Kansanedustaja, opetus- ja ulkoministeri vuosina 1970-85. Sen jälkeen Kansainvälisen Punaisen Ristin ja Pohjoismaiden Ministerineuvoston pääsihteeri. Nykyään useita hallitustehtäviä: mm. International Crisis Group (ICG), UWC-liike ja Euroopan Kulttuuriparlamentin pj. Yhteiskunnallinen keskustelija.